

7. HAFTA

ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKA

1923-1932 Dönemi

Millî Mücadeleden zaferle çıkan Türk devleti, Lozan Antlaşması'nı Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri ile eşit şartlarda imzalamış ve milletler arası alanda, bağımsız bir devlet olarak yerini almıştır. Lozan sonrasında, Yeni Türkiye bağımsızlığına sınırlama getirecek milletler arası bağlardan uzak kalacak, barışçı bir politika takip etmek suretiyle, komşularıyla dostluk ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.

Türkiye'nin bu dönemde barışçı bir siyaset takip etme gayretlerini çeşitli sebeplerle izah etmek mümkündür. Ancak, bu sebepler arasında toplum hayatında köklü değişiklikler yapan inkılâp ve kalkınma hareketlerine girişmenin önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Mustafa Kemal Paşa bu gerçeği Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada Őu şekilde izah etmektedir; "...esaslı ıslahata ve inkiőafta içinde bulunan bir memleketin hem kendisinde, hem de muhitlerinde sulh ve huzuru cidden arzu etmesinden daha kolay olunabilecek bir keyfiyet olmaz...".

Türkiye'nin Lozan sonrası dış politikasına Mustafa Kemal Paşa fikir ve düşünceleri ile yön vermiştir. Mustafa Kemal Paőanın uyguladığı dış politika, millet menfaatine dayalı bir "Millî siyaset" ilkesini temel alır. Millî siyaset uygulamasında esas olan Millî bağımsızlık, Millî misak, milletler arası hukuk da saygı ile "Yurtta barış, dünyada barış" ilkelerinin titizlikle tatbik edilmesidir.

Türkiye'nin Lozan sonrası dış politikada gösterdiği barışçı politikaya rağmen zaman zaman bir takım engellemelerle karşılaşmıştır. Batılı devletlerin Osmanlı Devleti döneminden kalma "devletin iç işlerine karışma" alışkanlıklarını yeni Türkiye üzerinde de tatbik etmeye çalışmışlar, ancak her defasında Türkiye'nin direnmesiyle karşılaşmışlardır.

1923-1932 dönemi dış politikası, Türk millî siyaset anlayışına uygun olarak daha çok Lozan'dan arta kalan meselelerin halli ve Lozan esaslarının uygulanması yönünde bir seyir takip etmiştir.

a-Türk-İngiliz Münasebetleri ve Musul Meselesi:

Türk-İngiliz ilişkileri 1914-1918 arasında doğrudan savaş, 1918-1923 arasında ise dolaylı savaş şeklinde sürmüştür. Daha sonra iki devletin taraf olduğu sorunların çözümüyle müttefikliğe giden bir yakınlaşma sürecine girilmiştir. Atatürk döneminde İngilizlerle Türkiye arasındaki başlıca sorun Musul meselesinden kaynaklanmaktadır. I. Dünya Savaşı'nda müttefik olan İngiltere ve Fransa arasında yapılan gizli Sykes-Picot Antlaşmasına göre Irak toprakları İngiltere'ye bırakılmıştır. İngilizler savaş sona ermeden önce zengin petrol yataklarına sahip olan Musul'u ele geçirmek istemiştir ancak Mondros Ateşkes Antlaşması 30 Ekim 1918 tarihinde imzalandığında henüz Musul'a ulaşamamıştı. Musul, 15 Kasım 1918'de İngilizler tarafından işgal edilmiş ve Millî Mücadele sırasında ise düşman işgalinden kurtarılamamıştır. Misak-ı Millî'nin birinci maddesine göre 30 Ekim 1918'de fiili işgal altında bulunmadığından Musul, Türk sınırları içerisinde yer almaktadır.

Bugünkü Musul

Lozan Konferansı'nda Türk-İrak sınır meselesi görüşülürken Türk heyeti bölgenin Türkiye'ye terk edilmesi gerektiğini iddia etmiş, Irak'ı mandası altında bulunduran İngiltere ise Musul'un Irak sınırları içerisinde kalmasını ısrarla savunmuştur. Türkiye, Musul'un Misak-ı Milli'nin bir parçası olarak vatan toprağı olması sebebiyle; İngiltere ise zengin petrol yatakları, İngiliz sömürgesi Hindistan'a giden yolun güvenliği ve Ortadoğu'daki stratejik ve ekonomik çıkarları nedeniyle talep etmekteydi. Lozan'da halledilemeyen konu, anlaşmanın üçüncü maddesinin ikinci fıkrasında yer alan "Konu, Türkiye ile İngiltere arasında Lozan sonrasındaki dokuz ay zarfında görüşmeler yoluyla halledilecek, mümkün olmadığı takdirde milletler cemiyetine havale edilecektir" şeklindeki ibaresiyle Lozan sonrasına bırakılmıştır.

Uyuşmazlığı gidermek amacıyla 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da İngiltere ile başlatılan görüşmelerde İngiltere'nin Irak lehine Hatay üzerinde de hak iddia etmesi üzerine konferanstan bir sonuç alınamamıştır. İngiltere görüşmeler için planlanan 9 aylık sürenin dolup meselenin Milletler Cemiyeti'ne gitmesini sağlamak üzerine bir politika izlemiştir.

Tarafların ikili görüşmelerinden sonuç alınamayınca, Musul Meselesi Lozan Antlaşması'nın ilgili maddesi gereğı Milletler Cemiyeti'ne havale edilmiş; cemiyet, konuyu 20 Eylül 1924'te görüşmeye başlamıştır. Görüşmelerde Türk tarafı daha önceki görüşünde ısrar ederek Musul'da bir plebisit yapılmasını istediye de İngiltere bu talebi de "bölgede yaşayan halkın cahil olduğu ve sınır işlerinden anlamadığı" gerekçesiyle kabul etmemiştir. İngiltere'nin plebisit yapılmasına karşı olan duruşunun temelinde 1915 yılında kurduğu Asya Türkiye'sini İnceleme Komisyonu'nun öngördüğü üzere "doğal kaynaklarca zengin, ekonomik bakımdan güçlü ve doğuyla ulaşım açısından stratejik konumda bulunan toprakları kaybetmek istememesi ve plebisitin Türkiye lehine sonuçlanacağını düşünmesidir.

İngiltere, Musul konusundaki uzlaşmaz tavrını bölgede organize ettiği kışkırtma hareketleriyle desteklemeye çalışmıştır. Özellikle Lozan'dan sonra Kürtleri, Asuri kabilelerini ve Arapları sürekli olarak Türkiye aleyhine tahrik etmiştir.

Milletler Cemiyeti'nde Musul Meselesi görüşülürken, Türk-İngiliz kuvvetleri arasında ufak çapta sınır çatışmaları meydana gelmiştir.

Milletler Cemiyeti'nin konuyu incelemek üzere bölgeye gönderdiği Tahkik Komisyonu'nun Eylül 1925'te Cemiyet Meclisi'ne sunduğu raporda Musul'un Irak'ta kalması yönünde görüş beyan etmesi gerek Türk temsilcileri, gerekse Türk halkı tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Türk tarafının itirazlarına rağmen Milletler Cemiyeti, komisyon raporuna uyarak bölgeyi, 16 Aralık 1925 tarihli toplantısında Irak'a bırakma kararı alacaktır.

Türkiye, Misak-ı Millî sınırları içinde olmasına rağmen Cemiyet Meclisi'nin verdiği bu karara uymak zorunda kalarak, 5 Haziran 1926'da yapılan bir anlaşmayla Musul'u Irak'a bırakmıştır. Musul petrol gelirlerinden Irak'ın payına düşen bölümün %10'unu 25 yıl süreyle Türkiye'ye bırakılmış ve Türkiye 1950'li yılların ortalarına kadar bu parayı Irak Hükümeti'nden tahsil etmiştir.

Musul'un kaybedilmesinde bölgenin stratejik önemi, petrol kaynakları açısından zengin oluşu ve İngiltere'nin imparatorluk yolları üzerinde olması önemli sebeplerdendir. Bölgenin sahip olduğu bu özellikler İngiltere'nin, ısrarcı, uzlaşmaz ve baskıcı tutumuna neden olmuştur.

İngiltere'nin görüşmelerdeki bu uzlaşmaz tavrının bir diğer sebebi de 1926'lı yıllarda hâlâ Türk milletinin hayat hakkını tanımak istememesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca meselenin daha önceki görüşmelerde halledilmeyerek Milletler Cemiyeti'nin kararına kalması Türkiye açısından ayrı bir talihsizlikti. Çünkü bu tarihte Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin üyesi değildir. Buna karşılık İngiltere, cemiyetin asf ve kurucu üyesidir. İngiltere'nin Cemiyet Meclisi'ndeki bu konumu Musul Meselesinde diğer devletlere baskı yapmasını kolaylaştıracaktır.

b-Türk-Yunan Münasebetleri ve “établi” Anlaşmazlığı:

Milli Mücadele'den sonra Yunanistan'da yenilgiden dolayı tepkiler ortaya çıkmıştır. Kral ve hükümet görevden uzaklaştırılmış, Venizelos'u önce Lozan görüşmeleri delegasyonuna sonra da başbakanlığa ikna etmişlerdir. Ancak ülkedeki tepkiler dinmemiş, Türkiye ile olan sorunlar devam etmiştir. Lozan Antlaşması sırasında 30 Ocak 1923'te Türkiye ile Yunanistan arasında azınlıklar konusunda bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşmada Yunanistan'da bulunan Müslüman-Türk azınlıkları ile Türkiye'de bulunan Rumların mübadelesi öngörülmüştür. Ancak, uygulama safhasında anlaşmanın ikinci maddesinde yer alan “Batı Trakya Türkleri ile İstanbul'da sakin (établi) Rumların bu mübadeleden hariç tutulması” iki ülke arasında uyuşmazlığa sebep olmuştur.

Mübadeleden İstanbul'da yaşayan Rumları hariç tutmak isteyen Yunanistan'ın bu tutumu iki ülke arasında uzun süren bir gerginlik yaratmıştır. Etabli kelimesinin yorumundan kaynaklanan bu anlaşmazlığın dışında tarafların münasebetlerini olumsuz yönde etkileyen bir diğer olay da "Patrik" meselesidir. Türkiye mübadele kapsamına dahil ettiği Ortodoks Patriği Arapoğlu Konstantin'i sınır dışı etmiş, bu olaya Yunanistan tepki göstermiştir. 19 Mayıs 1925'te Patrik Konstantin'in görevinden istifa etmesiyle konu halledilmiş, 1 Aralık 1926'da iki ülke arasında Atina'da yapılan anlaşmayla da iki ülke azınlıklarının emlak konuları görüşülerek bir düzenleme yapılmaya çalışılmıştır. Ancak, 1926 Antlaşması ülkeler arasındaki meselelerin halli için yeterli olmamıştır.

1930 yılında İtalya Doğu Akdeniz'de bir dostluk ve güvenlik sistemi kurma çabası içine girmişti. Mustafa Kemal Paşa ile Yunanistan Başkanı Elefteros Venizelos'un bu sistemin gelişmesinde olumlu tavırlar alması Türk-Yunan münasebetlerindeki huzursuzluğu ortadan kaldırmıştır. 10 Haziran 1930'da Ankara'da iki ülke arasında imzalanan dostluk anlaşmasıyla Lozan'dan arta kalan mübadele konusu halledilmiş, komşu ülkeler arasındaki dostane ilişkilerde önemli bir adım atılmıştır.

Venizelos

Venizelos'un, 27-31 Ekim 1930'da Ankara'yı ziyareti sırasında imzalanan üç vesikadan oluşan 30 Ekim 1930 tarihli dostluk, tarafsızlık, uzlaşma ve hakem anlaşması Türk-Yunan münasebetlerinin süratle gelişmesini sağlamış ve ileride yapılacak Balkan Antantı'nın imzalanmasına yol açmıştır.

1930 tarihli Türk-Yunan dostluk anlaşması 1830'da bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın bu tarihten itibaren ortaya çıkan Türkiye üzerindeki emperyalist macera hareketlerine son vermiş olması bakımından önemlidir.1930 anlaşması ile kurulan dostluk Kıbrıs Meselesinin çıkışına kadar devam edecektir.

c-Türk-Sovyet Münasebetleri :

26 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın V.İ. Lenin'e gönderdiği mektup Türk- Sovyet ilişkilerinin başlangıcı olarak sayılabilir. Bu mektupta iki hükûmet arasında diplomatik ilişkilerin tesisi teklif ediliyor ve Anadolu'daki harekete Sovyetlerin destek vermesi, emperyal devletlere karşı müşterek bir mücadelenin gerekliliğinin altı çiziliyordu. Böylelikle Türk hükûmetini ilk tanıyan devlet olarak Sovyetlerle ilişkiler tesis edilmiş, özellikle 1920 yılı Temmuz'unda Moskova'da başlayan ve Ağustos'ta devam eden müzakereler Sovyet Rusya ile yakın ilişkiler kurulmasını beraberinde getirmiştir. Bu müzakereler Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ve Sovyet Rusya Dış ilişkiler Komiseri Çiçerin idaresinde yürütülmüştür. Ancak bu ilk Moskova müzakereleri başarıya ulaşamamıştır; zira Çiçerin Van ve Bitlis civarının Ermenilere bırakılmasını istemiştir. Yapılan görüşmeler Şubat 1921'e kadar sürmüş ve 19 Şubat 1921'de Ali Fuad (Cebesoy) Bey Büyükelçi olarak Moskova'ya gönderilmiştir. 26 Şubat'ta Yusuf Kemal Bey başkanlığında yeniden başlayan görüşmeler ise 16 Mart 1921'de Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nı beraberinde getirmiştir. Millî Mücadele döneminde gerek Sovyet hükûmetinin gerekse TBMM hükûmetinin batılı devletlere karşı savaş hâlinde olması 1921 Moskova Antlaşması'nın imzalanmasına sebep olmuştu. Moskova Antlaşması ile başlayan Türk-Sovyet İttifakı Lozan sonrası döneminde de batılı devletlerin Türkiye'ye karşı davranışlarının etkisinde gelişmiştir.

Millî Mücadele sonrası Lozan Barış Konferansı döneminde Boğazlar meselesi dolayısıyla Sovyetler konferansa özellikle ilgi göstermiş, Boğazlar Meselesi tartışılırken Konferansa davet edilmiştir. Türkiye, Batılılar karşısında yalnız kalmamak için, Sovyetlerin Konferansa katılmasını özellikle istemiştir. Sovyet heyetinin yayımladığı muhtıradaki "büyük devletlerin tüm alanlarda, bu arada ekonomi ve maliye konularında olmak üzere, siyasi bağımsızlık ve egemenlik hakkının Türkiye'ye tanınması talebi dile getirilmiştir." Konferansta Sovyet Rusya'yı Dışişleri Komiseri Çiçerin temsil etmiştir. Sovyetlerin Konferansta hassasiyet gösterdikleri temel konu Boğazların, Karadeniz'e kıyısı olan devletler haricindeki devletlerin harp gemilerine kapalılığı meselesiydi. Temmuz 1923'te varılan uzlaşma ile Boğazlar askerden arındırıldı ve Karadeniz'e kıyısı olan devletler dışındaki devletlerin de belli bir tonajdaki harp gemilerine Boğazlardan geçiş hakkı tanındı. Tabiatıyla bu sonuç Sovyetlerin beklentilerini karşılamadı. Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasından Avrupa'daki savaş buhranlarının başladığı devreye gelinceye kadar, Türk-Sovyet münasebetleri üç unsurun tesiri altında gelişmiştir: Ticari münasebetler, komünizm meselesi ve Türkiye'nin Batı ile münasebetlerini düzeltmesi ve geliştirmesi. Sovyetler Birliği, ticari ve ekonomik münasebetler yoluyla Türkiye'yi nüfuzu altında tutmaya çalışmıştır. Buna karşılık Türkiye, dış ticaretini Sovyetlerin tekeli altına sokmaktan kaçınarak, Batı ile ticari münasebetlerini geliştirmeye özen göstermiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerinin Almanya'yı saflarına alarak 1925'te Locarno sistemini kurlmaları Sovyetler Birliği'ni rahatsız etmişti. Ayrıca Musul Meselesi'nde Milletler Cemiyeti'nin tutumu Sovyetler Birliği ile Türkiye'yi birbirine yaklaştırmış ve iki devlet 17 Aralık 1925'te Paris'te bir tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma iki ülke arasındaki iktisadî münasebetlerden daha çok siyasî münasebetlerin gelişmesine sebep olmuştur. Yine iki ülke arasında 11 Mart 1927'de Ankara'da bir ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması imza edilerek ticari iş birliğinin geliştirilmesine çalışılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri ile Fransa'nın girişimleriyle 28 Ağustos 1928'de Paris'te 9 batılı devlet tarafından Briand-Kellogg Paktı oluşturulmuştu. Türkiye tecavüzî savaşı yasaklayan bu belgeyi 19 Ocak 1929 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylamıştır. Sovyetler Birliği Briand-Kellogg Paktı imzalayan ilk devlet olmakla birlikte bu antlaşmayı daha önce yürürlüğe koymak amacıyla Doğu Avrupa'daki komşuları ile 9 Şubat 1929'da Litvinof Protokolünü imzalamıştır. TBMM, Litvinof Protokolünü de 1 Nisan 1929'da onaylamıştır.

Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile 1925 Antlaşmasını teyit eden ve iki yıl daha uzatan 17 Aralık 1928 tarihli bir dostluk antlaşmasını imzalaması Türkiye'nin batılı devletlere yaklaşmasındaki Sovyet endişesinden kaynaklanmıştır. Gerçekten de Türkiye, 1930 yılına doğru eski düşmanları İngiltere, Fransa, Yunanistan'la meselelerini hallederek normal münasebetler içine girmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Sovyetler Birliği artık Türkiye'nin dayandığı tek büyük devlet olmaktan çıkacaktır. 1930'lu yıllarda uluslararası ilişkilerde Sovyetler, Türkiye'nin dayandığı tek ülke olmaktan çıkmıştır. Bununla birlikte Türk-Sovyet ilişkileri 1932 Nisan'ında Sovyetlerin daveti ile gerçekleşen Türkiye Başbakan ve Dışişleri Bakanının Moskova'yı ziyareti ilişkilere yeni bir boyut katmış ve bu ziyaret sonrasında Sovyetler Türkiye'ye sekiz milyon dolarlık bir kredi sağlamıştır. Takip eden yıllarda, yine Türk-Sovyet ilişkileri sıkı bir iş birliği çerçevesinde devam edecektir. İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyetinin 1932 senesi 24 Nisan-10 Mayıs tarihleri arasında gerçekleştirdiği Rusya gezisi bu süreçteki en önemli gelişmelerden birisiydi. Bu gezideki Türk heyeti, Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'ın yanı sıra, Tarım, Sağlık ve Eğitim Bakanlıkları temsilcilerinden oluşmaktaydı. Ağırlığının ekonomik ve kültürel ilişkilere verildiği bu görüşmelerin sonunda iki ülke arasındaki ilişkilerin değişen dünya şartlarına bağlı olarak geliştirilmesine olan inanç dile getirilmiştir. Ardından 1933 yılında K.E. Vorosilov başkanlığındaki Sovyet heyeti, iade-i ziyarette bulunmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 10.yılı dolayısıyla yapılan törenlere de katılmışlardır. Bu heyette SSCB Dışişleri Bakan Yardımcısı L.M. Karahan, Eğitim Halk Komiseri A.S. Bubnov ve daha başka önemli isimler de vardı. 1935 yılının temmuz ayında İsmet Paşa başkanlığında bir ziyaret daha gerçekleştirilmişti. Bu ziyaretler şeklen önemli olsa da 1933 sonrası başlayan süreci tersine çevirememiştir.

d-Türk-İtalyan Múnasebetleri

Millî Mücadele döneminde batılı devletler arasında Türkiye'yi işgal hareketinden ilk vazgeçen devlet İtalya olmuştur. Ancak 1922 yılında Mussolini yönetimine giren İtalya saldırgan ve sömürgeci bir politika izlemeye başlamış. Türkiye üzerindeki emellerini de tekrar gündeme getirmiştir. İtalya'nın bu yayılma politikasındaki amacı "Roma İmparatorluğu"nu tekrar canlandırma hayalinden kaynaklanmaktaydı.

Türkiye'nin, Musul Meselesi'ni halletmesinden sonra batılı devletlerle olan ilişkilerinin düzelmeye başladığı görülür. Bu düzelmeyi etkisiyle İtalya da Türkiye ile múnasebetlerini yumuşatmıştır. İtalya'nın Arnavutluk üzerindeki emellerinden endişe duyan Yugoslavya'nın 1927 yılında Fransa, Çekoslovakya ve Romanya'nın oluşturduğu küçük antanta katılması İtalya ve Yugoslavya múnasebetlerinin gerginleşmesine sebep olmuştur. Ayrıca Türk Devleti'nin gittikçe kuvvetlenmekte olan durumu karşısında yayılma politikasında başarılı olamayacağını anlayan Mussolini Ankara'ya karşı bir dostluk politikası takip etmek zorunda kalmıştır.

Mussolini

Gerek Türkiye'nin batılı devletlerle münasebetini geliştirme arzusu, gerekse İtalya'nın Doğu Akdeniz'de kuvvetli bir ittifak oluşturma çabaları iki devlet arasında 30 Mayıs 1928 tarihli tarafsızlık uzlaşma ve adli tasfiye antlaşmasının imzalanması ile sonuçlanmıştır.

1930 Türk-İtalya Antlaşması iki ülke arasında mevcut olan huzursuzluğu kaldırmış olmasına rağmen daha sonraki dönemlerde münasebetlerin dostane bir seyir takip ettiği söylenemez. Özellikle 1936'dan itibaren Türk-İngiliz yakınlaşması Türk-İtalyan münasebetlerinin zayıflamasına sebep olacaktır. 4 Ocak 1932 tarihinde iki ülke arasında Anadolu sahillerine

yakın ada ve adacıkların durumunu açıklığa kavuşturan bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre, Bodrum körfezindeki Kara adanın Türkiye'ye ait olduğu kabul edilmiş ve Meis ile kıyı arasında ve bu bölgede bulunan adacıkların adları tek tek telaffuz edilerek hangi ülkeye ait olduğu belirtilmiştir. Bu arada, yine Mussolini'nin 19 Mart 1934'te ikinci beş yıllık faşist kongresinde söylediği "Bizim geleceğimiz Doğudadır" sözü Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'a saldırması ise ikili ilişkilerde güvensizliğin yeniden doğmasına sebep olmuştur. Bu saldırı üzerine Milletler Cemiyeti, İtalya'ya karşı zorlama tedbirleri aldı ve barışın korunmasından yana olan Türkiye de ekonomik açıdan zarar görmesine karşın bu tedbirlere katıldı.

e-Türk-Fransız Münasebetleri

20 Ekim 1921 tarihli Ankara İtilâfnamesi, Türk-Fransız münasebetlerinde bir yakınlaşma doğurmuştu. Ancak, Lozan görüşmelerinde Fransa'nın Osmanlı borçları ve Türkiye'deki yatırımlar konusundaki olumsuz tavrı Yusuf Kemal-Franklin Boullioun Antlaşması'nın getirdiği yakınlaşmayı zedelemiştir.

Lozan sonrasında Türkiye-Suriye Sınır Meselesi, Osmanlı Borçları, Yabancı Okullar, Adana-Mersin Demiryolu Meselesi ve Bozkurt-Lotus Davası, Türkiye ile Fransa arasındaki uyuşmazlık konularıdır.

1921 tarihli Ankara İtilâfnamesi'nin sekizinci maddesinde antlaşmadan sonraki bir aylık dönemde Türkiye-Suriye sınırının, kurulacak karma komisyon tarafından tespit edileceği öngörülmüştür. Fakat komisyon ancak 1925'te toplanabilmiş ve meseleyi halledemediği dağılmıştır. Daha sonra 18 Şubat 1926'da Halep'te parafe edilen ve 30 Mayıs 1926'da imzalanan Türk-Fransız dostluk antlaşması Türkiye-Suriye sınırını tespit ettiği gibi Türkiye ile Fransa arasındaki genel konularda da bir uzlaşma sağlanmasına imkân vermiştir.

Lozan Konferansı'nda görüşüldüğü halde çözümlenemeyen konulardan birisi de Osmanlı borçlarıdır. Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere vermiş olduğu imtiyazlardan en fazla faydalanan Fransa olmuştu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti en fazla Fransız vatandaşlarına borçlu kalmıştı. Konu, 13 Haziran 1928'de Paris'te yapılan bir antlaşma ile halledilmiş Osmanlı borçlarının ödenmesi belirli bir sisteme bağlanmıştır.

Fakat 1929 dünya ekonomik bunalımı Türkiye'nin ödeme güçlükleriyle karşılaşmasına sebep olmuştu. Bu sırada Amerika Cumhurbaşkanı Hoover'in 1931'de kendi adını alan Hoover Moratoryumu'nu ilân etmesi borçların ödenmesini geciktirme imkanını gündeme getirmiş, Türkiye de bundan istifade etmek istemiştir. Paris'te yapılan görüşmeler sonunda ilkinden

daha uygun ödeme şartlarıyla yeni bir antlaşma 22 Haziran 1933'de imzalanarak Osmanlı Borçları Meselesi halledilmiştir.

Türk-Fransız münasebetlerinde sıkıntı yaratan bir diğer konu da Türkiye'deki Fransız misyoner okulları meselesidir. Türk hükûmeti bu okullarda tarih ve coğrafya derslerinin Türk öğretmenler tarafından Türkçe olarak okutulmasını istemişti. Fransa bu isteğe karşı çıktiysa da Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında meseleyi Türk hükûmetinin isteği yönünde kabullenmek zorunda kalmıştır.

Yine Türkiye'nin Adana-Mersin demir yolunu satın almak istemesi ve Türk bayrağı taşıyan Bozkurt adlı gemi ile Fransız bayrağı taşıyan Lotus adlı geminin Midilli açıklarında Ağustos 1926'da çarpışmasıyla ortaya çıkan hukukî sorunlar iki ülke arasında sürtüşme yaratmıştı. Bozkurt-Lotus Davası 1927 yılında Milletler Arası Daimî Adalet Divanı'nda Türkiye lehine sonuçlanmış, demir yolu meselesi de 1929'da yapılan bir anlaşmayla yine Türkiye lehine halledilmiştir.

Türkiye ile Fransa arasındaki bu meseleler çözüldükten sonra iki ülke arasında gelişme gösteren münasebetler 1936-1939 yılları arasında ortaya çıkan Hatay Meselesi yüzünden tekrar bir gerginlik dönemi yaşanmasına yol açacaktır.

f-Türkiye'nin İslâm Ülkeleri ile Münasebetleri:

Türkiye, İslâm ülkeleri içinde ilk ve yakın münasebetler kurduğu devlet Afganistan olmuştur. Yusuf Kemal Bey başkanlığındaki Türk delegeleri Moskova'da Bolşevik yöneticileri ile görüşmeleri sürdürürken Afganistan'ın Moskova Büyükelçisi Muhammed Veli Han ile de bir görüşme yaptılar. Sonuçta 1 Mart 1921'de Türk-Afgan Dostluk Antlaşması imzalandı. Antlaşma ile iki ülke arasında ciddî bir dostluk sağlandığı gibi Türkiye'nin eğitim alanında Afganistan'a yardım yapması öngörülmüştür. Bu antlaşma gereğince Sultan Ahmet Han 21 Nisan 1921'de Ankara'ya gelmiştir.

Daha sonra 25 Mayıs 1928'de Ankara'da imzalanan Türk-Afgan Dostluk Antlaşması esas itibarıyla 1921 Antlaşmasını teyit eder nitelikte olup iki ülke arasında "ebedî" bir dostluk ilişkisi sağlanmıştır. Daha sonraki yıllarda taraflar arasındaki dostluk ve iş birliği bozulmadan devam edecektir.

Cumhuriyet'in ilânından sonra Türk-İran münasebetlerinin iki ülke arasındaki sınır meseleleri yüzünden gelişme gösterdiği söylenemez. Daha çok Türk-İran sınır bölgesinde yaşayan kabile ve aşiretleri kontrol edememekten kaynaklanan sınır meselesi 22 Nisan 1926'da

Tahran'da imzalanan güvenlik ve dostluk antlaşmasıyla giderilmek istenmişse de yeterli olmamıştır.

Diplomatik münasebetlerin kesilme noktasına geldiği bir dönemde 15 Haziran 1928'de Tahran'da imzalanan antlaşma ile 1926 Antlaşması daha etkili hâle getirilmiştir. Nihayet 23 Ocak 1932'de Tahran'da imzalanan iki antlaşma Türk-İran sınır meselesini de çözüme kavuşturmuştur. Bu antlaşmalar aynı zamanda iki ülke arasında münasebetlerin gelişmesine ve dostluğun kurulmasına sebep olmuştur.

Türkiye'nin Arap ülkeleri ile olan münasebetleri dinî meseleler yüzünden uzun süre gelişme gösterememiştir. Türkiye'nin batılılaşma hareketi bu ülkelerde memnuniyetsizlik yaratmıştı. Esasında Türkiye, Millî Mücadele sonrasında bu ülkeler üzerinde eski Osmanlı ülkesi olmasından dolayı bir hak iddiasında bulunmamıştı. Dolayısıyla ülkeler arasında çıkar çatışması mevcut değildi. Ancak, Arap ülkelerinin bu dönemde batı sömürgesi altında bulunması Türkiye ile olan münasebetleri batılı devletlerin etkisi altında kalmıştır. Ayrıca hilafetin kaldırılması özellikle İran ve Mısır gibi ülkelerde tepkilere yol açmıştır.

Bu tür anlaşmazlıklara rağmen Türkiye'yi emperyalizme karşı savaştan ve kazanan bir ülke olarak gören Arap ülkeleri diğer İslâm ülkeleri ile birlikte Türkiye'ye dost olarak kalmayı tercih etmişlerdir.

Görüldüğü gibi Lozan sonrasındaki on yıllık devrede Türkiye batılı devletlerle olduğu gibi İslâm ülkeleri ile de dostane münasebetler kurmuş oluyordu.